

hur det gick för dem senare i livet. Att vara ensam barn eller syskonbarn och hur populära de var bland sina kamrater hade också betydelse för det framtida vuxenlivet. På 1950-talet blev ”tonåring” ett begrepp och Metropolitprojektet har även undersökt hur det gick för de s.k. ”modsen” senare i livet. Företeelsen har beskrivits som det första ungdomsupproret.

Vänstervågen 1968 hade inte den genomslagskraft som den verkade ha medan den pågick. 40 procent av ungdomarna hade inga partisympatier. Drygt var tionde sympatiserade med kommunisterna. I skolundersökningen 1966 hade barn som skulle komma att bli vänstersympatisörer ett något större verbalt intresse. De hade sämst relationer till sina familjer men störst tillit till människor i allmänhet. Författaren ställer den öppna frågan om de kommunistiska ungdomarna i något större omfattning var romantiker med rättspatos. Verkligheten visade sig vara mer komplicerad när det blev tydligt att kommunistiska diktaturer utövade förtryck.

Om framtidsdrömmar och vad som var viktigast för att trivas svarade 40 procent av pojkarna och 60 procent av flickorna att de önskade bli lyckligt gifta. Cirka 20 procent av flickorna och hälften av pojkarna ville ha ett bra arbete. Bara en dryg procent svarade att trivseln berodde på ägodelar. Författaren konstaterar att uppfattningar och förutsägelser om framtiden ofta styrs av stereotyper.

Sannolikheten för att människor skulle röra sig socialt uppåt kan förklaras med en utvecklad ”skötsamhetskultur”. Uttrycket formulerades av professorn i idéhistoria, Ronny Ambjörnsson, och karakteriserade delar av arbetarklassen. Det innebar självkontroll, planering, målmedvetenhet, idogt arbete samt uppfattningen att kunskap och bildning skulle reformera både enskilda och hela samhället.

Brottslighet var från början ett av de viktigaste forskningsområdena i Metropolit. De som begick brott eller använde narkotika hade ofta haft sämre uppväxtvillkor. Redan i sjätte klass hade barnen som senare skulle komma att missbruka narkotika sämre skolresultat. Metropolit har däremot visat att hårdare straff inte förhindrar brottslighet. En annan vanlig politisk debatt gäller vilka krav som ska ställas på den som får behovsprövade bidrag och om hjälpen leder till passivitet och beroende av samhällets insatser, men forskningsresultaten pekar på att så inte är fallet. Dessa exempel visar enligt Stenberg att Metropolit har gett viktiga forskningsresultat på grund av sin långsiktighet.

Sten-Åke Stenberg besvarar frågan varför barns so-

ciala och ekonomiska uppväxtvillkor kan sätta spår långt fram i livet. När olika förklaringsfaktorer analyseras så att hänsyn tas till i vilken ordning de uppkommer under livsförloppet framkommer att det inte finns effekter som löper direkt från barndomen till medelåldern. Orsakerna återfinns i tiden där emellan som misslyckad utbildning, fattigdom och sociala problem.

I boken aktualiseras viktiga frågeställningar om samhällsforskningens juridiska och etiska villkor. I beskrivningen av den undersökta generationen känner läsaren igen flera samhällsfrågor som varit aktuella i den svenska inrikespolitiken. Som femtiotalist måste man erkänna att mycket har förändrats under ens livstid och att vissa förhållanden som rådde under ens uppväxttid känns ”uråldriga” sett utifrån ett nutida betraktande. Både materiellt och tanke- samt idémässigt sett.

Göran Sjögård, Lund

Millennium Åtta genusvetenskapliga läsningar av den svenska välfärdsstaten genom Stieg Larssons Millennium-trilogi. Siv Fahlgren, Anders Johansson och Eva Söderberg (red.). Forum för genusvetenskap/Genusstudier vid Mittuniversitetet, Rapport 4. Sundsvall 2013. 131 s. ISBN 978-91-87103-96-4.

De senaste åren har Stieg Larssons *Millennium*-trilogi genererat en uppsjö av akademiskt intresse både nationellt och internationellt, resulterande så väl i en mängd populärvetenskapliga publikationer som i otaliga vetenskapliga antologier och artiklar i akademiska tidskrifter. Den senaste boken i raden, *Millennium Åtta genusvetenskapliga läsningar av den svenska välfärdsstaten genom Stieg Larssons Millennium-trilogi*, en antologi producerad vid Mitthögskolan och redigerad Siv Fahlgren, Anders Johansson och Eva Söderberg, placerar sig någonstans mellan det populära och det vetenskapliga. I inledningen hävdas att det är en populärvetenskaplig bok, något som kan tyckas lite förvånande då den publiceras i en serie som knappast får spridning utanför akademien. Antologins bidrag kan dock bara delvis klassas som populärvetenskapliga och kanske är kategoriseringen en kompromiss för att tillåta inslag av personligt tilltal och tyckande.

Av antologins åtta bidrag har dessutom fyra publicerats tidigare i ett specialnummer av tidskriften *Provins* (nr 3, 2010). Skillnaden mellan versionerna är inte särskilt stor: Gillander Gådin har redigerat om och utökad

sin artikel något; Söderbergs artikel är obetydligt förändrad; Fahlgrens uppdaterad och lätt omredigerad; och Johansson har redigerat om sin inledning och strukit en analys av Lars von Triers *Antichrist*.

Syftet med antologin sägs vara att diskutera Lars-sons trilogi och den bild av det svenska samhället den förmedlar utifrån ett svenskt, mångvetenskapligt genusperspektiv. Bidragen är författade av svenska forskare från Mittuniversitetet och Umeå universitet (och en finsk forskare) inom etnologi, litteraturvetenskap, genusvetenskap, folkhälsovetenskap och juridik, samtliga med ett intresse för genusfrågor. Mig veterligen är det dock bara Annelie Bränström Öhman som tidigare i någon mån forskningsmässigt intresserat sig för kriminallitteratur. Det är således inte genrekunskapen som är utgångspunkten och poängen här, utan att forskare från olika discipliner med skilda perspektiv närmar sig ett verk ur kriminalfiktionen som fått oerhörd spridning – och vars idéinnehåll och Sverigebild därmed nått, och förmodligen påverkat, enormt många människor världen över. För det mesta fungerar det hyfsat trots frånvaron av genrekunskap – och i några fall ovanan att handskas med litterära texter – men inte inger det något större förtroende när Henrik Mankell och Per Westerberg utpekas som några av de stora kritikerna av den svenska välfärdsstaten inom samtida svensk kriminallitteratur (s. 16). I det första fallet är det åtminstone uppenbart vem som åsyftas, men i det andra är jag mer osäker. Sven Westerberg kanske, eller möjligen Staffan Westerlund?

Antologin är indelad i tre delar som handlar om brottslighet och våld i den svenska välfärdsstaten (Niemi, Gillander Gådin, Berglund-Lake); hur Lisbeth Salander-gestalten ska förstås i en svensk och feministisk kontext (Söderberg, Bränström Öhman, Fahlgren); och bilder av Sverige och svenskhet (Ljungström, Johansson). Att man valt att med ett undantag publicera artiklarna på svenska framstår som förbryllande när utgångspunkten för antologin sägs vara de frågor som Larssons romaner genererat utomlands. Forskning kring nordisk kriminallitteratur, inte minst *Millennium*-trilogin, är ett växande fält internationellt och erbjuder en utmärkt chans för svenska humanister och samhällsvetare att delta i det internationella forskarsamhällets debatt. Att hälften av artiklarna dessutom redan förekommit på svenska gör språkvalet än mer obegripligt.

Antologins enda bidrag på engelska, ”All the Adults in Noisy Village: Constructions of Post-Modern Identity in the Welfare State in the Millennium Trilogy”, hade

dock mått bra av lite språkgranskning. I denna artikel drar finska juristen och genusvetaren Johanna Niemi paralleller mellan funktionen hos välfärdsstaten i *Millennium*-trilogin och det idealiserade vuxensamhället i Astrid Lindgrens *Alla vi barn i Bullerbyn* och *Vi på Saltkråkan*, och menar att man kan förklara trilogins popularitet mot bakgrund av Lindgrens idylliska samhälle. Niemis artikel präglas dock av ett besvärande genuskonservativt och moraliskt perspektiv, där särskilt kvinnorna som kommer från överklassen – ”Erica Berger and Harriet Vanger with their liberated sexual habits [who] behave like men” (s. 15) – närmast sägs ha sig själva att skylla när de utsätts för våld och hot. Niemi hävdar också att det är mindre trovärdigt när dessa kvinnor utsätts för våld, än när romanens andra kvinnor gör det (s. 17). Mig veterligen sker dock det mesta av våldet mot kvinnor i Sverige idag inom familjen (Harriet) och näthat och stalkers som attackerar kvinnor i maktpositioner (Erika) är ett växande problem. Som tur är – enligt Niemi – finns dock några karaktärer i trilogin som är ”closer to real women, as there were in Astrid Lindgrens books” (s. 23). Den uppfattning som kommer till uttryck i artikeln är att för att vara en riktig kvinna ska man komma från arbetarklassen eller medelklassen och helst ägna sig åt att föda barn, annars är det inte förvånande att man råkar illa ut – ”real women” råkar dock också illa ut i Larssons romaner. Och hur man med Salander i åtanke kan hävda om *Millennium*-trilogin att: ”The female characters have assumed their emancipated or exceptional gender roles naturally and without fear of rape, sexual harassment, discrimination, or prejudice” (s. 24), är fullständigt obegripligt och visar gravt bristande insikter om dagens svenska verklighet. Sverige idag är inget tryggt Bullerby-samhälle, och Niemis jämförelse mellan välfärdsstaten och Bullerbygemenskapen (där man minsann håller sig till de traditionella könsrollerna) som kunde utgjort grunden för en intressant analys, lämnar således en lite fadd eftersmak.

”Våld, jämställdhet och Millenniumserien” av Kajsa Gillander Gådin, forskare i folkhälsovetenskap, är däremot en utmärkt artikel som synliggör mycket av de fakta och den statistik gällande jämställdhet och våld mot kvinnor i Sverige som ligger bakom Larssons romaner. Gillander Gådin tar *Millennium*-trilogin som utgångspunkt och ursäkt för att på ett lättillgängligt sätt förklara hur det ser ut i det svenska samhället. Det är synd att artikeln inte är skriven på engelska för den hade säkerligen mötts av ett stort intresse från internationella forskare för vilka de svenska uppgifterna är svårtill-

gängliga. Artikelförfattaren prövar också att betrakta Salander som dels en krigare, dels ett maskrosbarn, dock utan att riktigt lyckas foga in henne i endera rollen. Artikeln avslutas med en av de bättre sammanfattningar jag sett av *varför* Salander-gestalten fascinerar så många människor: ”Ingen skulle vilja byta med henne, ingen skulle vilja ha hennes uppväxt, men kanske skulle vi vilja ha lite av hennes totala brist på undergivenhet och anpassning till något hon inte sympatiserar med? Kanske vill vi ha lite av hennes unika begåvning, hennes styrka att inte brytas ner av förtryckare och hennes förmåga att hantera ensamhet?” (s. 35).

Även etnologen Håkan Berglund-Lakes ”Rädda sig från intet” tar *Millennium*-trilogin som utgångspunkt för att föra fram annan kunskap. Med avstamp i Salanders förhållande till sin lägenhet och sin traumatiska uppväxthistoria diskuterar han vad ett hem är, vilken funktion hemmet har i våra liv och hur vi som människor alltid hanterar trauman genom att agera: genom att försöka ta tillbaka kontrollen över våra liv. Även detta är en artikel som är intressant i sig själv, även utan kopplingen till Larssons romaner, men som samtidigt belyser trilogin och får läsaren att se nya djup i texten och förstå karaktärerna och deras agerande bättre.

Eva Söderberg betonar i ”Lillasyster ser dig!” Om Pippi Långstrump, Lisbeth Salander och andra Pippi-gestalter” att det är viktigt att se hur Larssons Salander-gestaltning förhåller sig intertextuellt inte bara till Astrid Lindgrens böcker från mitten av 1900-talet, utan också till Pippi-gestaltens transformationer i olika sammanhang sen dess. Som bakgrund till jämförelsen mellan Pippi och Salander ger artikeln en översikt över denna utvecklingshistoria. Huvuddelen av artikeln ägnas en diskussion av likheter och skillnader mellan Salander och Pippi. Många intressanta paralleller tas upp – några visserligen rätt långsökta – och Söderberg konstaterar att det finns fler skillnader än likheter mellan de två gestalterna, men att poängen med likheterna kanske främst är just att framhäva olikheterna. Slutsatsen blir att i Larssons trilogi – liksom i övriga sammanhang där Pippi används – fungerar det så att ”utifrån Pippi-gestalten ställs produktiva frågor om hur det var att vara en stark/annorlunda/seende flicka och kvinna igår, och hur det är idag” (s. 63). Pippi-gestalten fungerar således som ett medel för att diskutera kvinnorollen i olika tider, sammanhang och samhällen, och Söderberg betonar hur Salander hjälper läsaren att få syn på många problem i det samtida svenska samhället.

I ”Salandersteorem: Lisbeth Salandersom Millennium-

trilogins gåta” konstaterar även litteraturvetaren Annelie Bränström Öhman att Salander inte är någon Pippi-gestalt. Istället föreslås att referenserna till Lindgrens värld har en funktion som påminner om ”kiselstenarna och brödbitarna i sagan om *Hans och Greta*: det är de små förgängliga ledtrådarna som bär hoppet om att det ska finnas en stig ut ur mörkret och tillbaka in i den ljusa berättelsen om en svensk barndom, uppväxt och ett liv som vuxen, myndig och likvärdig medborgare i landet Sverige” (s. 73). Bränström Öhmans utgångspunkt är tydligt feministisk. Hon betraktar titeln *Män som hatar kvinnor* som en läsanvisning till hela trilogin – en läsanvisning som går förlorad i många översättningar – och menar att den grundläggande fråga som löper genom romanerna är frågan om *varför* män hatar kvinnor. Till skillnad från många av antologins övriga skribenter går Bränström Öhman i dialog med delar av den tidigare forskningen om *Millennium*-trilogin. Bland annat kritiserar hon forskare som frikopplar Salander-gestalten från romanernas övergripande händelseförlopp. Salander förkroppsligar, menar Bränström Öhman, intrigen och bär på så sätt Larssons budskap: genom Salander får läsaren syn på den starka genusmaktordningen i det svenska samhället. Med utgångspunkt i romantitlarna och i de citat som fungerar som motto visar Bränström Öhman det mångbottnade i Larssons verk, och framhäver många av de interna och externa paralleller av vilka trilogins budskap konstrueras.

Genusvetaren Siv Fahlgren pekar i ”Lisbeth Salander – feministiskt svar eller provokativ fråga?” på att dagens svenska samhälle präglas av ett starkt förakt för det kvinnliga och feminina, något som bland annat kommer till uttryck i näthatet riktat mot kvinnor, men också mer generellt i en manlig kulturell dominans. Artikeln kretsar kring frågan om huruvida Salander är svaret på ett samhälle där män hatar kvinnor, och om hon i så fall utgör ett feministiskt svar. Fahlgren menar att Larssons romaner hjälper läsaren att få syn på föraktet för det kvinnliga och se att det inte bara rör sig om enskilda individers hat, utan om ett institutionellt och strukturellt problem. Salander är kanske inte en kvinnlig förebild, men hon erbjuder en ”normkritisk position” och ett ”försök att bryta traditionella binära genuskategorier” (s. 89) – något som i sig kan betraktas som feministiskt, menar Fahlgren. Hon pekar dock på den risk Larsson tar genom att framställa Salander som motsatsen till en schablonbild av hur en ”riktig kvinna” ska vara, och på den ambivalenta position detta placerar Salander-gestalten i. Slutsatsen blir att Salander inte

utgör något feministiskt svar, men att hon hjälper oss att få syn på den centrala feministiska frågan.

Etnologen Åsa Ljungström inleder ”Kaffe, klass och kön – jämlikhetens dryck i Millennium-trilogin” med att notera att den internationella receptionen av Larssons trilogi ibland präglats av en okunskap om svenska vanor och traditioner. Sedan ger hon en av genus- och klassperspektiv präglad översikt över det svenska kaffedrickandets historia. För en svensk läsare är det mesta dock självklart, vi vet redan vad en svensk smörgås är och att kaffekaffe är vanligare i Norrland. *Millennium-trilogin* – där kaffe är rikligt förekommande – blir hos Ljungström bara en förevändning för att referera tidigare forskning om svensk kaffekultur. Detta kunde varit relevant för en internationell publik, men artikeln är på svenska. Tyvärr tillför Ljungström inget vare sig till forskningen om svensk kaffekultur eller forskningen om trilogin. Möjligen kan en stressad forskare ha nytta av översikten över vad som äts och dricks i trilogin, men mer blir det inte.

I ”De goda männen och de starka kvinnorna: Om gemenskaper utifrån Millennium-sviten” läser litteraturvetaren Anders Johansson trilogin på klassiskt deckarmaner: det demokratiska rättssamhället är hotat av onda element (undantagstillstånd råder), hjältarna räddar samhället genom att bruka våld och bryta mot lagen (något som legitimeras av goda syften och undantagstillståndet/hotet mot samhällsordningen), de goda hjältarna/rebellerna (Salander och delvis Blomkvist) får upprättelse och kan införlivas i det goda rättssamhällets gemenskap. Med hjälp av bland andra Giorgio Agamben pekar Johansson dock på det inte minst i genushänseende problematiska i ett sådant förlopp där det goda samhällets norm är manlig och där kvinnan (Salander) så att säga oskadliggörs genom att fogas in i det ”normala”. Johansson menar också att samhällskritiken riskerar att tappa sin udd när det inte finns något slags kollektivt ansvar för problemen, utan när allt istället tillskrivs ett antal onda individer (män) som målas ut som de Andra. Att det ser ut så i Larssons trilogi kan naturligtvis till stor del förklaras med hjälp av kriminalgenrens konventioner, en faktor som emellertid inte inkluderas i Johanssons analys.

Avslutningsvis ska sägas att antologin har många förtjänster. Det huvudsakliga problemet är dock att man valt att skriva på svenska, något som gör texterna oanvändbara för internationella forskare – som idag står för huvudparten av forskningen kring Larssons författarskap. Syftet att erbjuda ett korrektiv till den

kunskapsbrist om svenska förhållanden som ibland kommer till synes hos internationella *Millennium*-kommentatorer faller således platt. Ett annat problem när ett forskningsobjekt plötsligt blir så populärt är också att mycket forskning pågår parallellt på flera håll utan att man kan – eller ibland bryr sig om att – ta del av andras forskningsresultat. Det blir lite närsynt när alla ska uppfinna hjulet på nytt. I inledningen till den här aktuella antologin nämns ett par av de många övriga antologier med texter om Larssons romaner som utkommit de senaste åren, och av dem sägs en från 2012 som kom ut i månads-skiftet maj-juni ha kommit så sent att ”inte alla av oss haft möjlighet att gå i dialog med [den] då våra texter i princip var färdiga när den kom ut” (s. 6), och en annan – som dessutom är huvudsakligen svenskproducerad – som kom ut i början av 2013, nämns bara. Ingen av antologiskribenterna går i dialog med den förstnämnda och en har med den andra i sin litteraturlista men använder den aldrig.

Kerstin Bergman, Lund

Jan Ling: *Musiken som tidsspegel. Tolv essäer om musiken kring sekelskiftet 1900.* (Svenska humanistiska förbundets skriftserie nr 128.) Gidlunds förlag, Möklinta. 286 s., ill. ISBN 978-91-7844-879-1.

Det här blir en svår recension att skriva. Svårigheten beror inte på boken och dess innehåll, utan på författaren och för all del på min relation till denne. Boken kom ut av trycket strax före Jan Lings bortgång den 3 oktober 2013. Han hann ta emot den, och till och med presentera den i Gidlunds avdelning på bokmässan i Göteborg, för att några dagar senare hastigt avlida. Jan Ling, som var min lärare och handledare, byggde upp musikvetenskapen vid Göteborgs universitet, men var också universitetets rektor 1992–1997.

Recensionen får därför bli av ett annat slag än normalt, då sedvanliga vinkar till författaren saknar mening. I stället finns anledning att sätta in detta avslutningsopus i Jan Lings vetenskapliga produktion som helhet.

Musiken som tidsspegel – den aktuella bokens titel fungerar lika bra som en sammanfattning av Jan Lings 55 år av forskning i musikämnen. Redan i förordet till den klassiska pocketboken *Svensk folkmusik – bondens musik i helg och söcken* (1964) anmäler den 30-åriga författaren sitt intresse för ”att klargöra vad som förefaller samhörigt med miljön” (s. 7). Musik som samhälleligt